УДК 821.133.1-31.09

О. О. Моргунова

РОЛЬ ОБРАЗУ «ЗАГРОЗЛИВОГО БАТЬКА» В РОМАНАХ ЖАНА КРИСТОФА ГРАНЖЕ

У статті досліджено специфіку вираження батьківських образів у романах Жана Кристофа Гранже. З'ясовано особливості вияву та функціонування типу «загрозливого батька», що визначений як значущий образ, незалежно від того, чи є постать батька центром оповіді, чи знаходиться на її периферії. Оприєвнено своєрідність змістового наповнення образу «відсутнього батька» і його кореляції з образом «загрозливого батька» у творах письменника.

Ключові слова: образ батька, батьківство, «загрозливий батько», «відсутній батько», французька література, Гранже.

DOI 10.34079/2226-3055-2020-13-22-52-57

Вихід кожного з романів Жана-Кристофа Гранже вже багато років стає очікуваною подією. Читачі у відгуках на літературних форумах вказують на вміння Гранже тримати інтригу до кінця роману, а також розмаїттям тем, висвітлених у його творах. Літературознавча ж активність щодо творів знаменитого француза набагато менша й зосереджена переважно на особливостях його стилю. А дослідження тематично-образної системи творів Гранже поки залишається поза увагою науковців.

Як не дивно, та у з'ясуванні тематичних домінант у творах француза більшого успіху досяг сам Гранже, коли в одному з інтерв'ю визнав наявність наскрізної теми усіх своїх романів: «...я ріс без батька, був дуже щасливим і цілком врівноваженим, та щойно почав писати – я говорив тільки про злого, зловісного батька. Це було тим, що живило мою уяву, і з дитинства я пристрасно захопився страхіттями» [11].

Тому **метою** статті є дослідження специфіки зображення образу батька, особливостей його реалізації в романах Ж.-К. Гранже, визначення основних типів батьківських образів та їх функціонального навантаження для художнього тексту.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що тема батьківства й зокрема тема стосунків батько–син – одна з найпопулярніших тем у психології та літературознавстві. Проте довгий час вона розглядалася виключно крізь призму едіпового комплексу, де батькові діставался роль такого собі загрозливого іншого, якого намагається позбутися син. Крім того, при аналізі відносин між батьком і сином акцент неодмінно зміщувався в бік відносин мати–син.

Та розвиток соціуму, зокрема активізація феміністичного руху й ревізія стандартів родинних ролей, сприяв формуванню нових підходів і до аналізу постаті батька. Так, у роботі «Юнг та пост'юнгіанці» Е. Самуелс зазначає, що в наш час можна спостерігати формування нового типу батька: він із загрозливої постаті все частіше перетворюється на «відсутнього батька», тобто особу, яка для дитини стає фактично недоступним об'єктом [7, с. 262]. Подібні соціальні зміни не могли не відбитися у творчому процесі й відповідно у критичних дослідженнях.

Так, Дж. М. Арменгол, аналізуючи образи батьків в американській літературі, зазначає зникання авторитарних і репресивних образів батьків-патріархів: «...заперечуючи традиційні батьківські образи в американській літературі, сучасні американські письменники не тільки почали сумніватися в тотожності батьківства із патріархальністю, але й почали зображувати батьків як більш багатогранних персонажів» [8].

Г. Колісник, визначаючи репрезентацію типу «відсутнього батька» як домінуючу в сучасній українській літературі (на противагу до типу загрозливого чи хоча б сильного батька, що трапляється у творах україно-російською рідко), зауважує: «Виражається вона, перш за все, у вторинності батьківських образів, описі їх з позиції слабкості порівняно з материнськими...» [6, с. 111]. Домінування «відсутнього батька» (який воює, сидить у тюрмі, зник чи десь подорожує) спостерігає і М. Сміт, досліджуючи англійську дитячу літературу. І тільки в останнє десятиліття, на думку дослідниці, намітилася тенденція, коли батько також стає суб'єктом пригод [10].

Дж. Діпенброк в англійській літературі виділив усього три типи батька – хороший, поганий та замісник (good, bad and substitute). Щоправда, поняття «хорошого батька» й «замісника» фактично відрізняються тільки наявністю чи відсутністю кровних зв'язків. А до поняття «поганий батько» віднесено як байдужих до своїх дітей літературних батьків, так і батьків-тиранів, що, на нашу думку, некоректно з психологічної точки зору.

Тож, як бачимо, тема батьківства в літературознавстві є динамічною і потребує значних уточнень як у теоретичному аспекті, так і дослідженнях національних літератур чи творів окремих письменників.

Навіть побіжний огляд творів Гранже дає підстави стверджувати, що у творах письменника дійсно домінує тип «загрозливого», навіть злочинного батька. І особливо часто він реалізується в системі відносин «батько–син», в яких відсутній материнський образ як необхідний елемент реалізації едіпового комплексу. Формування образу «загрозливого батька» у низці романів створюється тим, що їх дія явно чи опосередковано обертається навколо батьківської постаті. До того ж, батько сам по собі змальовується як украй небезпечна особа. Подібне враження створюється і зовнішністю персонажа, і вказівкою його ролі в суспільстві, й описом його минулого.

Важливу роль відіграє те, що у зображенні такого типу батьків простежуються риси божественності в язичницькому розумінні цього поняття, що оприявнюється на сюжетному рівні, коли вчинки й побут героїв тісно переплітаються з язичницькими культурами – античною міфологією, культурами народів Африки чи Латинської Америки тощо. Наприклад, Грегуара Морвана («Африканський диптих») описано як колоса, що схожий то на бика, то на слона. А свій інтер'єр герой наповнює атрибутами вождя якогось африканського племені: *«Берлога Старого була заставлена екзотичними меблями та дивними лякаючими предметами, переважно з Конго»* [3, с. 13]. Сам Морван сидить за столом на своєрідному троні – *«у кріслі з високою спинкою, увінчаною двома головами антилоп»* [3, с. 13].

Жан-П'єр Туанен (спочатку ніби сторонній персонаж, що потім виявляється справжнім батьком Франсуа Кубели, головного героя роману «Пасажир») приховує свою сутність від сина, тому видається звичайним дідусем-садівником. Але вже під час першої зустрічі Кубела відчуває в Туанені приховану силу, описуючи його ніби якесь хтонічне творіння, що існує поза часом і над простором: *«Йому здалося, ніби перед ним – супутниковий знімок Землі. Височини, річки, розломи – тут було все, накреслене*

на шкірі, що оповідало про генезу життя, про його тектонічні зрушення, вулканічні виверження й льодовикові періоди» [4, с. 550]. Проте, коли таємні вчинки Туанена викриваються, він відверто говорить про себе як про деміурга, навіть бога: «Я – творець. Я граю людськими долями» [4, с. 575]¹.

Проте образи «загрозливих батьків» не перетворюються на абсолютне зло, оскільки у сприйнятті їхніх дітей вони неодмінно амбівалентні. Так, Грегуара Морвана діти бояться й ненавидять, але вони завжди впевнені у тому, що батько зможе їх захистити. І коли старший Морван гине (захищаючи старшого сина), кожен з його дітей мстить за батька. Жан-П'єр Туанен робить усе, аби найманці концерну «Метис» не змогли вбити його сина, а потім дає шанс Кубелі врятуватися з підірваного бункера. Анаїс Шатле («Пасажир»), щиро ненавидить батька за його минуле, але у скрутний час, звертаючись до нього по допомогу, впевнена, що батько їй не відмовить.

Особливо виразно амбівалентність батьківського образу сформульовано в роздумах героя роману «Імперія вовків». Згадуючи про свого «сурогатного» батька, Жака-Луї Шиффера, Поль описує його антонімічними поняттями: «*Рахівник [Шиффер] був якоюсь мірою батьком усіх сищиків. **Напівгерой-напівдемон**, він утілював у собі усе **найкраще й найгірше**, жорстокість і продажність, **Добро і Зло, Батько Засновник, Велике все**, і Поль захоплювався ним проти власної волі, як **захоплювався – ненавидячи** – своїм жорстоким батьком-алкоголіком*» [Виділення наше – О. М.] [1, с. 54]. Варто акцентувати на тому, що перша ж згадка героя про Шиффера також формулюється через язичницькі, міфологізовані образи й поняття.

У романах Гранже ми можемо спостерігати й тип «відсутнього батька», який набуває несподіваного забарвлення. Якщо, скажімо, в українській літературі, цей тип репрезентує вияв «слабкого батька», що значно поступається силою і впливом материнським образам, то у Гранже «відсутній батько» є інваріантою батька «загрозливого», але без амбівалентності.

Така специфіка яскраво виявляється у страхах вбивці Жана Реверді з роману «Чорна лінія», який ніколи не знав власного батька, проте лякає себе словами: «*Ховайся скоріш: тато йде!*» [5]. Аналізуючи психічний стан злочинця, героїня твору зазначає: «*Ось головна загроза: особистість батька. Він боїться, що ця особистість проникне в нього. Він боїться стати власним батьком*» [5]. І той факт, що Реверді боїться лише власної фантазії, тільки погіршує ситуацію, оскільки загрозу він вбачає всюди, батько в уяві героя стає страхітливим «знаком питання», «зіяючою пусткою» [5].

Арман Феро, одна з іпостасей головного героя роману «Ліс мерців», також сам вигадує собі батька за типажем загрозливої постаті, що в уяві героя стає втіленням зла, а точніше – його першоосновою. Працюючи психіатром, він навіть розробляє власну теорію, яку назвав «механізмом батьків»: «*Механізм батьків. Батько – ключ до всього. Його тінь завжди лежить в основі особистості дитини. Особливо у тому, що стосується зла*» [2, с. 104]. І хоча у своїх монологах він теоретично не відкидає важливості психологічного впливу матері, проте кожен подібну сентенцію герой знову

¹ Варто додати, що в романах, де домінує образ «загрозливого батька», мати залишається на маргінесах сюжету, часто є божевільною (так, у божевільні помирають матері Кубели й Анаїс Шатлен («Пасажир»), одержима своїм чоловіком і божевілье після загибелі чоловіка дружина Морвана («Африканський диптих»)). Хоча ми не можемо говорити про відсутність чи слабкість образу матері в усій творчості Гранже. Наприклад, в романі «Братство каменю» саме мати є головною злодійкою, а образ її містить у собі ознаки, притаманні «загрозливим батькам» у Гранже – міфологічна божественність і володіння таємною інформацією.

ж таки зводить до постаті батька: *«Я кажу про батьків у широкому розумінні цього слова. <...> за кожним злочинцем уже стоїть злочинний батько»* [2, с. 105]. Таким чином, створений уявою концепт батька швидко перетворюється у свідомості героя на повноцінний образ, що, у свою чергу, перетворюється на абсолютний вияв невідворотного зла.

Отже, образ «загрозливого батька» є домінантним у багатьох романах Гранже. Він створюється як сюжетними засобами, так і шляхом міфологізації образу батька, для чого використовуються язичницькі мотиви. Проте якщо батько діє у романі як персонаж, то його образ у сприйнятті інших персонажів набуває амбівалентності. Та якщо такий образ фігурує лише як плід уяви героя – то він стає втіленням абсолютного зла. Таке послідовне використання письменником різних варіантів типу «загрозливого батька» можна інтерпретувати як один з ефективних засобів створення напруженої атмосфери непевності й породженого нею страху в романах Ж. К. Гранже.

Активізація феміністичного руху, ревізія стандартів родинних ролей є найпопулярнішими темами у сучасній психології та літературознавстві, це сприяє формуванню нових підходів і до аналізу постаті батька, що й робить подальше дослідження даної проблематики актуальним.

Список використаної літератури

1. Гранже Ж.-К. Империя волков : роман / Ж.-К. Гранже ; пер. с фр. Е. Клоковой. – Москва : Иностранка, 2012. – 464 с. ; Granzhe Zh.-K. Imperiya volkov : roman / Zh.-K. Granzhe ; per. s fr. Ye. Klokovoy. – Moskva : Inostranka, 2012. – 464 s.
2. Гранже Ж.-К. Лес мертвецов : роман / Ж.-К. Гранже ; пер. с фр. А. Ротай, Е. Головиной. – Санкт-Петербург : Азбука-Аттикус, 2016. – 480 с. ; Granzhe Zh.-K. Les mertvetsov : roman / Zh.-K. Granzhe ; per. s fr. A. Rotay, Ye. Golovinoy. – Sankt-Peterburg : Azbuka-Attikus, 2016. – 480 s.
3. Гранже Ж.-К. Лонтано : роман / Ж.-К. Гранже ; пер. с фр. Р. Генкина. – Санкт-Петербург : Азбука-Аттикус, 2016. – 667 с. ; Granzhe Zh.-K. Lontano : roman / Zh.-K. Granzhe ; per. s fr. R. Genkina. – Sankt-Peterburg : Azbuka-Attikus, 2016. – 667 s.
4. Гранже Ж.-К. Пассажир : роман / Ж.-К. Гранже ; пер. с фр. А. Ротай, Е. Головиной. – Санкт-Петербург : Азбука-Аттикус, 2012. – 660 с. ; Granzhe Zh.-K. Passazhir : roman / Zh.-K. Granzhe ; per. s fr. A. Rotay, Ye. Golovinoy. – Sankt-Peterburg : Azbuka-Attikus, 2012. – 660 s.
5. Гранже Ж.-К. Черная линия : роман / Ж.-К. Гранже пер. с фр. Е. Богатыренко. – Санкт-Петербург : Азбука : Азбука-Аттикус, 2019. – 447 с. ; Granzhe Zh.-K. Chernaya liniya : roman / Zh.-K. Granzhe per. s fr. Ye. Bogatyrenko. – Sankt-Peterburg : Azbuka : Azbuka-Attikus, 2019. – 447 s.
6. Колесник Г. Отцовская депривация как форма организации семьи в современной украинской прозе / Г. Колесник // Спадщина І. Я. Навуменкі і актуальні проблеми літературознавства ; зб. навук. артык. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2016. – Вып. 3. – С. 110–114 ; Kolesnik G. Ottsovskaya deprivatsiya kak forma organizatsii semi v sovremennoy ukrainskoy proze / G. Kolesnik // Spadchyna I. Ya. Navumenki i aktualnyye problemy literaturaznauystva ; zb. navuk. artyk. – Gomel : GDU imya F. Skaryny, 2016. – Вып. 3. – С. 110–114.
7. Самуэлс Э. Юнг и постъюнгианцы. Курс юнгианского психоанализа / Э. Самуэлс. – Москва : ЧеРо, 1997. – 416 с. ; Samuels E. Yung i postyungiantsy. Kurs yungianskogo psikhoanaliza / E. Samuels. – Moskva : CheRo, 1997. – 416 s.

8. Armengol-Carrera J. M. Where Are Fathers in American Literature ? Re-visiting Fatherhood in U.S. Literary History [Electronic resource] / J. M. Armengol-Carrera // The Journal of Men's Studies. – 2008. – Vol. 16, Issue 2. – P. 211–226. – Mode of access : https://www.researchgate.net/publication/247896673_Where_Are_Fathers_in_American_Literature_Re-visiting_Fatherhood_in_US_Literary_History (дата звернення: 03.04.2020).

9. Diepenbrock G. Types of fathers in literature: Good, bad and substitute [Electronic resource] / G. Diepenbrock // The University of Kansas. – 2016. – June 13. – Mode of access : <https://news.ku.edu/2016/06/10/types-fathers-literature-good-bad-and-substitute> (дата звернення: 23.03.2020).

10. Smith M. The representation of fathers in children's fiction [Electronic resource] / M. Smith // OUPblog. – 2017. – June 18. – Mode of access : <https://blog.oup.com/2017/06/representation-fathers-childrens-fiction/> (дата звернення: 03.04.2020).

11. Suigo É. Jean-Christophe Grangé. «J'ai grandi sans père, très heureux, mais dès que j'ai commencé à écrire, je n'ai parlé que de pères malfaisants» [Electronic resource] / É. Suigo // Franceinfo. – 2019. – 20 peut. – Mode of access : https://www.francetvinfo.fr/replay-radio/le-monde-d-elodie/jean-christophe-grange-j-ai-grandi-sans-pere-tres-heureux-mais-des-que-j-ai-commence-a-ecrire-je-n-ai-parle-que-de-peres-malfaisants_3415261.html (дата звернення: 29.03.2020).

Стаття надійшла до редакції 13.04.2020.

O. Morgunova

THE ROLE OF THE IMAGE OF «THREATENING FATHER» IN THE NOVELS BY JEAN CHRISTOPHE GRANGE

The article is devoted to the analysis of the specific expression of the parental image in the novels written by Jean Christoph Grangé. The relevance of the study is due to the fact that this topic is relatively poorly covered in literary studies. Although, in his interviews Grangé has repeatedly stated that virtually every his work has an image of a father. And this image is always associated with the concepts of «threat», «evil», «crime». The writer himself did not expand this thesis. Therefore, the questions remain indeterminate: is the image of the father in the text related to the theme of evil and threat, or is the image of the father has the same expression in different novels of the writer? So the purpose of the paper is to investigate the specific of the father image, the features of its implementation in the novels by J. K. Grange, to determine the main types of parental images and their functional load for the artistic text.

Even a cursory review of Grangé's writings suggests that the writer's literary works are indeed dominated by the type of «threatening», even criminal father. And especially often it is realized in the system of father-son relations, where maternal image, as a necessary element of the Oedipus complex, is missing. The formation of such an image is created by the fact that their action in the novels explicitly or indirectly revolves around the parental figure. In addition, he is portrayed as extremely dangerous person. A similar impression is created both by the appearance of the character, the indication of his role in society, and the description of his past. The divine traits in the pagan understanding of this concept are traced in the depiction of this type of parent. It shows itself at the plot level, when the actions and life of heroes are closely intertwined with pagan cultures. However, in the perception of children, such images of the father always retain their ambivalence, and it is illustrated in the reflections of the characters and in their actions.

In the Grangé novels we can also observe the type of «absent father», which has its own specificity too. The «absent father» here becomes the invariant of the «threatening father», but without ambivalence. Created by the imagination of the hero, the concept of his father quickly turns into a complete image in his mind, which, in turn, becomes an absolute manifestation of the inevitable evil.

Thus, the image of the «threatening father» in the works of Jean Christoph Grangé is not homogeneous. If the father acts as a character in the novel, his image becomes ambivalent. But if it is only a figment of the imagination of the hero, it becomes the embodiment of absolute evil. Such serial use of various versions of the «threatening father» type can be interpreted as an effective means of creating a tense atmosphere of uncertainty and fear in the works.

Key words: *father's image, fatherhood, «threatening father», «absent father», French literature, Grangé.*

УДК 811.111'255.4

O. Pavlenko

AETHETIC VALUE OF ROSTISLAV DOTSENKO'S LITERARY TRANSLATION

The article gives a brief outline of Rostislav Dotsenko's translation activity focusing on the translator's contribution into Ukrainian literary space of the second half of the twentieth century, highlights aesthetic value of his Ukrainian interpretations as well as defines the basic principles of the artist's translation concepts.

Key words: *literary translation, the phenomenon of the sixties, Ukrainian literary space, aesthetic value, translation concepts.*

DOI 10.34079/2226-3055-2020-13-22-57-65

Introduction. The creative stamp of translation creativity is commonly determined by certain intentional resources presented by various patterns of textual data, which prove to be an imaginary reflection of aesthetic and genre-stylistic conception of the author's script, coupled with a massive amount of multimodal literary tools that are often regarded as a «products» of social desire.

To ensure the widest possible availability of skillful and adequate translations from other languages in the Ukrainian cultural context of the second half of the twentieth century, the translators of the sixties secured a broad international distribution of their publications by promoting new aesthetic consciousness through metalanguage of fiction, and thus, contributing to achieving its principal objective – to opening the door to a wider readers' engagement with the cultural contexts of world literature. It was a particular «challenge response» to the most pressing problems of the time – to reengage public opinion with the full complexity of subjective experience as well as seek an adequate instrument to resist Ukrainian linguocide. This was undoubtedly reinforced by creative activity of Ukrainian translators of the Sixties Movement, which provided a superfluous directive for seeking to understand and address new cultural contexts in Ukrainian words and thus, advocating for a powerful reserve of national revival. Prominent among these was Rostislav Dotsenko, who, through his